

“ANLAMLI ÇALIŞMA ALANI” OLARAK AHI'LİK VE “DÖNEMEÇTE” ROMANININ FAKİR HALİT'İ

Arş. Gör. İbrahim TÜZER*

Özet: XIII.yy'dan günümüze, insanların en çok yitip gittikleri iş ve çalışma alanlarında varlık gösteren Ahi'lik teşkilatı temelde, sanat, ticaret ve mesleğin, olgun kişilik ve ahlak ile bir arada özümsemesi demektir. Bu özümsemme sürecinde ahilerin kendi ontolojik alanlarına yönelmeleri söz konusudur. Ahi kişi bu yönelişiyle, iş ve çalışma alanlarının bireyselleşme sürecini tamamlayamayıp insanî olana yönelemeyen ve gelip geçici olanın peşi sıra giden insanların üzerinde kurmuş olduğu baskıdan kurtulmuş olmaktadır.

Gündelik kazanımların peşinden giderek hayatın gizine sırtını çevirmiş olan insan, bu kazanımlarını kaybedince “ontolojik/varoluşsal” bir güvensizlik yaşar. İnsanın bu güvensizlikle baş başa kalmaması için hayatı “farkındalık sürecinde” yaşaması gerekmektedir. Ahiler de toplumdaki geçerli olan değer yargularından kendilerini sıyıyıp mutlak emniyet alanlarına yöneldikleri; insanî değerlerin gündelik kazanımlarla mümkün olmadığını keşfettikleri için “farkındalık” sürecinde yaşayan ve kendilerine yönelen insanlardır.

İnsanların hayatlarında çok önemli bir yer kaplayan “çalışma” ve “iş” faaliyetleri, onların doğrudan varlıklarıyla ilgili bir durumdur. İnsan, Takiyyetin Mengüşoğlu'nun “Anlamli Çalışma Alanı” olarak isimlendirdiği, kendini ifade edebileceği iş alanlarına ulaştığı zaman, varoluşsal güvenliğe de yaklaşmış olmaktadır. Dünya var olduğundan bu yana her türlü suiistimale açık olan bu alan, Ahi'lik müessesesince fark edilmiş ve insanların yitip giderek “Anlamsız Çalışma Alanları”na yönelmeleri engellenmiştir.

Bu çalışmada, Tarık Buğra'nın “Dönemeçte” isimli eserinin kahramanlarından olan ve geçimini esnafılık yaparak sağlayan “Fakir Halit”in içinde bulunmuş olduğu durum, yukarıda ifadeye çalışılan bakış açısıyla incelemeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Farkındalık Süreci, Ontolojik Güven, Otantik Olmama, Anlamli Çalışma Alanı, Varoluşsal Suçluluk, Metin İncelemesi, Yeniden Doğuş.

* Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi / KIRIKKALE
ibrahimtuzer@yahoo.com

**THE AHI ORGANISATION AS A “MEANINGFUL BUSINESS AREA”
AND “FAKİR HALİT” IN THE NOVEL “DONEMEÇ”**

Arş. Gör. İbrahim TÜZER*

Summary: Beginning from the 13th century, the “Ahi” organisation has meant to be a company of art, trade and profession with moral and personal values in the field of work and labor where most people are lost in the passage of time. However, the “Ahi” members has always been succesful by means of having an ontological way of their own and make themselves free of the pressures grew out of the material and inhuman approaches of the working conditions.

It can be stated that if a man ignores the mystery of life and works just to live on, he experiences an ontological inconfidence when he loses what he gained. In order not to face with that inconfidence humanbeings have to live in a “period (process) of awareness”. That is why the Ahi had refused to live like the other members of their society and lived being aware.

Working and business have a great influence on our lives and they are directly related with our existence. When a man, stated by Takiyyettin Menguşođlu as “Meaningful Business Areas “, has a business activity in which he can express himself appropriately, he also has the tendency to have an ontological confidence. Thanks to the Ahi Organisation, many People have been prevented from flooding into such “ Meaningless Business Areas “.

In this study, a character called as “ Poor Halit” who tries to live on as a tradesman in the novel “ Dönemeç “ written by Tarık Buğra is going to be studied in the light of the ideas stated above.

Key Words: Period of Awareness, Ontological Confidence, Unauthenticity, Meaningful Business Areas, Ontological Guiltiness, Contextual Analysis, Rebirth.

* *Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi / KIRIKKALE*
ibrahimtuzer@yahoo.com

*“Hak ile sabır dileyip bize gelen bizdendir
Akıl ve ahlak ile çalışıp bize gelen bizdendir”*

Giriş/Genel Bir Bakış

XIII.yy’ın ilk yarısından 1900’lü yılların başına kadar, insanların en çok yitip gittikleri “iş ve çalışma” alanlarda varlık gösteren Ahi’lik teşkilatı, 650 yılı aşkın bir zaman içerisinde sanat, ticaret ve meslek alanlarına ilişkin yaptırımlarıyla bir müessese haline gelmiş ve adı geçen alanlarda modern kurumlar hayata geçirilirken çok önemli bir etkiye sahip olmuştur. Fakat modern dünyanın kavramlar ve değerler üzerinde meydana getirdiği yıpratıcılık ve kimliksizleştirme, bütün gücüyle “iş ve çalışma” alanlarında da etkisini göstermiş, kurumsallaşma sürecini süratle tamamlayan bu alanlar, ahilik teşkilatının tam aksine “öz”den yoksun olarak ortaya çıkmıştır.

Ahilik temelde, sanat, ticaret ve mesleğin, olgun kişilik ve ahlak ile bir arada özümsemesi demektir. Bu teşkilatta yer alan ahi ise, merhametli, iyiliksever, her işinde ve davranışında dürüst ve güvenilir bir kişidir (Çağatay: 6). Gündelik kazanımların peşinden gitmeyen ahi, *“vicdanını kendi üzerine gözcü koyan adamdır. Helâlinden kazanan, yerine ve yeterince harcayan, ölçü ve tartı ehli olan, yararlı şeyler üreten ve yardım edendir. (Ahi), kalbi Allah’a, kapısı yetmiş iki millete açık olan; mürüvvet ve merhamet üzere olup cömertliği esas alan; ahlâkı ana sermaye edinip akıl yolundan yürüten; ilim isteyen ve ilmiyle amel edip yararlı çalışmayı elden bırakmayan”* (Anadol 2001: 61) bir insan olarak karşımıza çıkar.

Ahi, yukarıda ifade edilen özellikleriyle, iş ve çalışma alanlarının bireyselleşme sürecini tamamlayamayarak insanî olana yönelemeyen ve gelip geçici olanın peşi sıra giden insanların üzerinde kurmuş olduğu baskıdan kurtulmuş olmaktadır. Dünya var olduğundan bu yana her türlü suüstümale açık olan bu alan, tüm yıpratıcılığıyla insanların kendilerinden uzaklaşmalarına sebep olmaktadır. Yüzyıllar boyunca süregelen Ahilik teşkilatı, bu noktada çok önemli bir boşluğu doldurmuş, hayatını devam ettirmek için iş ve çalışma faaliyetinde bulunmak zorunda olan insanın yitip gitmesine engel olmuştur. Bir okul vazifesi gören bu teşkilat, her şeyden evvel ahilere ahlaklı ve akıllı olmayı, bilime değer vermeyi ve topluma yararlı olmayı öğretmiş, aşırılıklara iltifat edilmemesi gerektiğini, üstesinden gelinemeyecek kadar büyük işlerin altına girilmemesini öğütlemiştir (Soykut 1978: 89).

Bu yazıda, yukarıda ifadeye çalışılan özelliklerinden hareketle, öncelikle ahilerin, hayatı “farkındalık” sürecinde yaşayarak kendilerine yönelmeleri konu edilecektir. Daha sonra faaliyette buldukları “iş” ve “çalışma” alanlarının bu “kendine yöneliş”de nasıl bir araç görev üstlendiği ve böylelikle “Anlamli Çalışma” haline geldiği üzerinde durulacaktır. Son olarak ise bu durum, Tarık BUĞRA’nın “Dönemeçte” adlı romanında yer alan ve ticaretle uğraştığı için Ahi geleneğinin öğretilerini hayatında birebir yaşayan “Fakir Halit” adlı kahramanla örneklendirilmeye çalışılacaktır.

Mutlak Emniyet ve Ahilik

İnsanların sahip oldukları imkanların şuuruna varmasında çok önemli bir görev üslenen Ahilik müessesesi, bu noktadan değerlendirildiğinde, çevresinde toplanmış olan Ahilere “ontolojik/varlıkbilimsel” bir güvenlik alanı sunmuştur. “Ontolojik/varlıkbilimsel” güvenlik alanı, her insanın zihinsel durumuna göre farklılık gösterir. İnsanlar, hayat standartları ve toplum içerisindeki konumları kendilerine göre elverişli bir düzeyde olduğu zaman “ontolojik/varlıkbilimsel” güvenliğe ulaştık sanırlar. Halbuki onların elde etmiş olduğu bu kazanımlar gelip geçicidir ve tüketip yitebilir. Bu durum kolayca elde edilenin, kolayca kaybedilmesiyle yakından alakalıdır. “Ontolojik/varlıkbilimsel” güvenliğini gelip geçici alanda temin edenler, bu güvenliği, o alanın dışına çıkar çıkmaz kaybedeceklerdir (Özel 2000: 55). Ahilik teşkilatının öğretilerini kendine rehber olarak kabul eden ve bu anlayışın sınırları içerisinde hareket eden Ahi, gündelik olanın peşinde koşmadığı ve hayatı bir “farkındalık” süreci içinde yaşadığı için, güvensizlik sorunu da yaşamamaktadır.

Toplum içerisinde sosyal adaleti gerçekleştirip ahlakî açıdan sağlam temelleri olan bireyler yetiştirmeye çalışan Ahilerin gayesi; *“Allah’ın kendilerine ihsan buyurduğu yüce insanlık niteliklerinden ve İslâm dininin ilkelerinden yararlanarak ruhen ve bedenlen faydalı bir şekilde çalışarak; dünyada insanca yaşamak, çevresindekileri, milletini ve hatta bütün insanlığı yaşatmaktır. Bu amaç Ahiliği ‘yaşa-yaşat’ felsefesine götürmüştür”* (Anadol 2001: 65). Kendilerine böyle bir amaç edinen Ahiler, yukarıda ifadeye çalışılan “farkındalık” sürecine de yaklaşmış olmaktadır. Bu süreç, *“Varolmayı unutma/otantik olmama”* durumunda olan ve hayatın sıradanlığına kendini kaptıran bir insanın anlayabileceği bir durum değildir. Yine bu süreç, insanın kendi hayatının sahibi olduğunun farkında olmadığı, olayların ve geçici olan kazanımların arkasından sürüklenip gittiği bir alanı da kapsamaz.

Tüm bunların yanında bu durumun tam tersi olarak, insanın “kendilik” vasfını kazandığı ve hayatın her anından haberdar olarak yaşadığı bir alan vardır. Bu yaşama biçimine Martin Heidegger, *“varolmayı düşünme/otantik olma”* (Yalom 1999: 54) demektedir. Bu durumda kişi tam bir “farkındalık” sürecindedir ve yukarıda dile getirilen “an”ı yaşar. Kendi olanaklarını ve sınırları kabul eder ve kendindeki “öteki”ni özümseme yolunda çok önemli bir kazanım elde etmiş olur (Jung 2003: 14). Böylelikle hayatında, dünya görüşü ve modelinde sarsıcı bir değişim meydana gelir. Ahiler de toplumdaki geçerli olan değer yargılarından kendilerini sıyrıp mutlak emniyet alanlarına yöneldikleri; insanî değerlerin gündelik olanla mümkün olmadığını keşfettikleri için “farkındalık” sürecinde yaşayan ve kendilerine yönelen insanlardır.

Anlamli Çalışma Alanı Olarak Ahilik

Dünya var olduğu günden bu yana insanlar, temel ihtiyaçlarına herhangi bir işte çalışarak cevap vermekte ve hayatlarını bu yolla devam ettirmektedirler. Yaşayan bir varlık olarak insanı, diğer canlılardan ayıran önemli bir fark da bu “çalışma” ihtiyacıdır. Fakat insanların hayatlarında çok önemli bir yere sahip olan

çalışma, boş bir uğraş, boş bir olay, amaçsız, hedefsiz bir eziyet çekme değil; tersine, hedefler, amaçlar, planlar tarafından yönetilen bir olay, yani amaçlı bir aktifliktir. Hayatında yer etmiş olan çalışmanın ne anlama geldiğinin ve neye hizmet ettiğinin bilincinde olmayan insan, bu çalışma sonunda çok önemli kazançlar elde etse de, kendi varlık şartlarına yönelemediği için “mutlak emniyet”ten uzakta yaşayacaktır. “Çalışma”nın yapısındaki bu özelliğinden dolayı, Takiyettin Mengüşoğlu onu “*Anlamlı Çalışma*” ve “*Anlamdan Yoksun Çalışma*” (Mengüşoğlu 1988: 168) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Anlamlı çalışma, yüksek değerlerle bezelen ve bu değerler tarafından yönetilen bir çalışma alanıdır. “*Sevgi, bilgi, doğruluk, masumluk, saflık, dürüstlük, dostluk, hak, adalet, güven, söz verme, saygı, şeref ve iyilik*” gibi değerleri Mengüşoğlu “yüksek değerler” olarak kabul eder. Bu değerlerin hakim olduğu bir çalışma, sınırları içerisinde hareket eden gerçekleştiricisini sevindirir ve onun bütün varlığını kavrar. Dolayısıyla bu alanda çalışan birisi, çalıştığının ve yorulduğunun farkında değildir. “*Çalışma onun varlık-tarzi olur. İnsan bu varlık-tarzının dışına çıktığı zaman (da) bir eksiklik duyar*” (Mengüşoğlu 1988: 168).

Anlamdan yoksun çalışma alanında ise insan, sadece maddî varlığını devam ettirmek için çalışır. Sahip olduğu varlık şartlarına yönelemeyen bu insan için çalışma bir müddet sonra, yük olur ve insan onun altında ezilir. Anlamını yitiren çalışma alanının sınırlarında hareket eden insan, “*sadece vaktin geçmesini (ve) çalışmanın tatil edilmesini bekler*” (Mengüşoğlu 1988: 168). “*Yarar, kuşku, çıkar, çekememezlik ve kıskançlık*” gibi “araç değerler”in hakim olduğu bu çalışma alanında insan, kendine yabancılaşır ve ontolojik güvensizliği en üst seviyede hisseder.

Ahiler de, yaşam tarzı haline getirdikleri “yüksek değerler”le anlamlı çalışma alanı içerisinde olan insanlardır. Onlar her şeyden önce, Tanrının insanlara gösterdiği “*Biz gece ve gündüzü kudretimizi gösteren iki delil kıldık. Gece delilini sildik, gündüz delilini aydınlatıcı yaptık ki hem Rabbinizin lütfedeceği nimetlerin peşine düşesiniz, hem de yılların sayısını ve hesabını bilesiniz. Biz her şeyi açık bildirdik.*” (İsra Sûresi 17/12) işaretini fark etmiş kişilerdir. Onlar için, faaliyette buldukları çalışma alanları bir “delil”in farkına varmak ve “nimeti” bulmak için çok önemlidir. Dolayısıyla Ahiler, sıradanlığın ağına düşerek gelip geçen günlerin farkına varamayan insanların aksine, zamanın şuuruna varmış ve onu hedefleri istikametinde kullanabilmiş/anlamlandırabilmiş insanlardır. Bu noktadan değerlendirildiğinde Ahileri, birer “Homo Semioticus” yani “anlamlandırılan insan”olarak adlandırabiliriz. Çünkü homo semioticus, çevresine farkında olmadan değil, bilinçli, düzenli ve bir yöntem dahilinde yaklaşan insandır. O, “*hem dünyanın insan için hem de insanın insan için taşıdığı anlamı kavramaya çalışır*” (Rifat 1993: 11).

“Dönemeçte”nin Merkezindeki “Tip”

Tarık Buğra (1918-1994), 1978 yılında kaleme almış olduğu “Dönemeçte” (*Ötüken Yayınları, 7. Basım, İstanbul, 2001*) adlı romanında Türkiye’nin 1946 seçimleri öncesinde, çok partili sisteme geçiş dönemini konu almaktadır. Yazar, bu demokratikleşme hareketini, alışıla geldiği gibi, Orta Anadolu’nun küçük bir kasabasına açmış olduğu pencereden bakarak dikkatlere sunar (Yalçın 2003: 406). Romancının da çok iyi

bildiği Akşehir ve civarında geçen olaylar, eserin şahıs kadrosunu meydana getiren kahramanların ferdi maceraları ve sosyal problemleriyle çok daha derin bir boyut kazanır.

İlk bakışta bir aşk hikayesi gibi görünen romanın asıl meselesi, yüzyıllardır farkına varılmadan büyüyerek bir uçurum haline gelen aydın ve halk arasındaki dünya görüşü farklılığıdır (Şahin 2000: 47). Romanda “aydın” zümrenin en önemli temsilcisi konumunda olan Dr. Şerif, halkla aralarında olan bu uçurumun farkına, Fakir Halit aracılığıyla varır. Metinde bir araya gelen tüm şahıs kadrosu, mekanın ve zamanın algılanış şekli ve romanda birbiri ardına sıralanan vaka birimleri, esnaflık yapan Fakir Halit’in hayatı düzenleyiş ve algılayış şekliyle ifadeye çalışıldığında daha anlaşılır hale gelmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Fakir Halit metinde karşımıza, yazar tarafından mecburen değil de gerekli olduğu için çizilmiş olan bir “tip” olarak çıkar. Çünkü tip, *“tarihsel önemi veya toplumsal konumu hemcinslerinden farklı olan bir roman kahramanıdır”* (Tekin 2001: 105). Tarık Buğra, Fakir Halit tipiyle toplumda mevcut olan yanlışlıklara dikkat çekmiştir.

“Varoluşsal Suçluluk” ve “Bir Gelir insan Cihâne” ya da “Bi Daha Mı Gelecez Dünyaya?!!”

Romanın hemen başında dikkatlere sunulan ve ilerleyen sayfalarda derinlik kazanarak devam edecek olan iki farklı dünya, diğer bir ifadeyle “varoluş tarzı” okuyucuya sezdirilmektedir. Bu durum romanın en önemli karakterleri olan Dr. Şerif ve Fakir Halit’in hayatı algılayış şekillerinin de anlaşılması bakımından önem arz eder. Dr. Şerif, “Şehir Kulübü” adı verilen ve ilçenin “aydın”larının bir araya geldiği mekanda otururken, müezzin sabah ezanını okumaya başlar. Ve bu arada yazar, *“Bu seste insanı küçük hesaplardan, hırslardan ve dertlerden utandıran bir şeyler vardı”* (s.5) diyerek, Dr. Şerif’in ruh halini okuyucuya aktarır:

“Kulübün bahçesinde, havuzun kıyısında oturan doktor; ‘Trene yarım saat kaldı’ diye mırıldandı ve sırtını saran bir ürpertiden sonra genirdi: Midede ekşiyan rakının genze vuran kokusu... damaktaki pas... göğsü daraltan, fersizleştiren pişmanlık. Bu pişmanlığı iyi tanırdı o: Uykusuz geçen bütün gecelerinin daha doğrusu çöp sepetine atılan zamanların başına kakılışıydı bu el ayak kesen pişmanlık. Bu pişmanlıkta, hattâ, içerdekilerin boşa giden hayatlarının da payı vardı; doktor onların vebalini de benimsiyordu.” (s.5)

Dr. Şerif, içerisinde bulunduğu olumsuz durumun farkındadır ve bunun pişmanlığını duyar. Bu duyulan pişmanlık, aynı zamanda da bir “varoluşsal suçluluk”tur. Her insanın doğuştan getirdiği bir kapasitesi ve potansiyeli vardır. İçimizde var olan bu kazanımlar bizim varlık şartlarımıza uygun hareket etmemiz için çok önemli katkıda bulunur. Fakat insan, bu potansiyelini inkar edip, ona uygun davranmadığı zaman “varoluşsal suçluluğu/pişmanlığı” yaşar (Yalom 2001: 441). Dr. Şerif’in de hissetmiş olduğu varoluşsal suçluluk, onu zamanın şuuruna erememesine neden olur ve kahramanımız bu pişmanlıkla geçirilen tüm vakitleri “çöp sepetine atılan zamanlar” olarak kabul eder. İfadeye çalıştığımız gibi, Dr. Şerif bu tükenişin farkındadır ve sürekli olarak “bilinçlenme” dolaylarında gezinir. O, *“hileden, ince hesaplardan ve taktiklerden tiksinen, bunlarda insanın kendi kendini saymayıştını bulan bir insan”* (Çağın 1993: 57) olarak “Şehir Kulübü”nü dolduran arkadaş çevresine hep öğrenerek bakar. Ondaki bu “kendine yönelik” sürecini

hızlandıran en önemli faktör ise Fakir Halit'tir. Yazar, Dr. Şerif'in durumunu okuyucuya aktardıktan hemen sonra Fakir Halit'e yönelir:

“Sokağa açılan kemerli kapının önünden Fakir Halit günün hiçbir saatinde bozulmayan dengeli yürüyüşü ile geçip gitti. İlçenin sayılı zenginlerindendi. Fakir lâkabını aşırı tutumluluğu yüzünden takmışlardı ona: Meteliğin hesabını bilirdi. Doktor buruk buruk gülümsedi; ‘Yalnız parasının mı?’ Dakikalarının hesabını da bilirdi. İşte, bütün mevsimlerde nasılsa öyle, sabah namazını kılacak, sonra da gene her zamanki gibi, gidip dükkanını açacaktı. (...) Düzenli, asıl önemlisi, hiçbir tutkuya yaka kaptırmamış, zamanın ve geçiciliğin korkusuna yenilip gelgeçler ile sapıtmamış bir hayatı küçümseyerek avunmaya gönlü razı gelmiyordu. Üstelik, sever sayardı onu. Büyük bunalımlardan onun dükkanına...ve hiçbir zaman, hiçbir konuda ‘ben’ kokmayan sohbetlerine sığındıkları olmuştu.” (s.5-6)

Fakir Halit, yukarıya alıntıladığımız bölümden de anlaşılacağı üzere, “Yılların hesabını bilesiniz.” uyarısınca hayatını tanzim eden, zamanın ve gündelik olanın gelip geçiciliğine kendini kaptırmayan Ahiler gibi yaşamaktadır. Onun için önemli olan çalışmak ve hayatın anlamını kavramaktır. Bundan dolayı Fakir Halit, “bir gelir insan cihâne” sözünün tam olarak farkındadır. Romanda bu durumun farkında olmayan ve “bi daha mı gelecez dünyaya?!” diyerek, “Gez, görüş, eğlen, sıkılma, zevke dal” (s.25) diyen şahıslar dikkatlere sunulur. Bu iki zıt yaşama biçimi, “Şehir Kulübü” ve Fakir Halit ile temsil edilmektedir. Fakat bu durumun farkına vararak “bilinçlenme” yolunda mesafe almaya çalışan yine Dr. Şerif'tir. O kendisinin de içinde bulunduğu “aydın”ların durumu ile Fakir Halit gibilerin dünya karşısındaki yerini şöyle ifade eder:

“Fakir Halit de ‘bir gelir insan cihâne’ diyordu. Ve ‘bir gelir insan cihâne’ diyen daha milyonlar vardı. Ama bu gerçek hep aynı etkiyi yapmıyordu: kimileri ‘bir gelir insan cihâne’ diye paniğe kapılıyor, çalıyor, çırpıyor, haklara, hukuklara, erdemlere kurtlar gibi saldırıyor; kimileri, gene ‘bir gelir insan cihâne’ dedikleri için dine, takvâya bağlanıyor; kimileri de insanın cihâne bir tek defa geldiğini, yok olup, toprak olup gideceklerini bildikleri için, aynı gerçek yüzünden dürüst oluyor, mert oluyor, erdem savaşçısı oluyordu. Doktor, ‘Elbette, elbette’ demiş ve eklemiştii, söver gibi gene; ‘Elbette bir daha yaşayacak değilsin, geberip gideceksin bütün canlılar gibi. Ama önemli olan o değil nasıl yaşanacağıdır; o bir defalık şans ve imkanı ve fırsatı nasıl kullanacağıdır. Bu da insanın yüreğine, kendisine karşı beslediği saygıya ve değer yargısına bakar. Fatih de bir kere yaşadı, İbrahim de. Muhammed de bir kere yaşadı, Haccac da. Mansur da bir kere yaşadı, Dahhak da. Köroğlu da bir kere yaşadı, Bolu beyi de.” (s.26)

Mekânın/“Şehir Kulübü”nün Tükettiği İnsanlar: “Aydınlar!”

Şehir Kulübü'nün etrafında toplanmış olan “aydın”lar hepsi de kendi bireyselleşme süreçlerini tamamlayamamış ve mekana/Şehir Kulübü'ne bağlı kalarak tükenip giden insanlar olarak karşımıza çıkar. “Sosyal bir grup olarak takdim edilen ‘aydın-yönetici’ kesimin mekanı durumundaki” (Alper 1993: 334) bu yer, toplumsallaşma sürecine karşı koyamamış tüm ahlakî ve çalışma değerlerini kaybederek “öteki”leşmiş bir yığın kalabalıkla doludur. Günün yaşamaya çalışan bu insanlardan gerçek anlamda “aydın” olarak söz edilemez. Çünkü aydın insan, “oluştaki varlığın olağanüstü dengeli yerini anlamaya” (White 2002: 15) yani insanî özü kavramaya çalışan insandır. Şehir Kulübü'nde toplanan insanlar sahip

oldukları değerlerden habersiz, kumar ve içki masalarında kendilerine yabancılaşarak hayatlarını tüketmektedirler.

Bu noktadan değerlendirildiğinde Fakir Halit, Şehir Kulübü'ndekilerden çok daha fazla aydınlanmış bir insan olarak karşımıza çıkar. Çünkü kahramanımız, çalışma alanı olarak faaliyette bulunduğu esnafıktan kazandıklarıyla ihtiyacı olan insanlara yardım eder ve “*Ahiliğin birinci şartı (olan) cömertlik*”te (Kaplan 1991: 141) bulunarak insanî öze yaklaşmaya çalışır. Bunun farkında olan Dr. Şerif, Fakir Halit'in hayat karşısındaki yerini hep “*diriltlen, dik tutan, alnı açık (ve) onurlu*” bulmakta, “*kendisini de -bütün ötekiler gibi- sünepe, pısrık, böceksi*” (s.11) olarak tanımlamaktadır. Fakir Halit aydınların tam aksine, kendisinden ziyade başkalarını düşünerek yaşar. Kendi çocuğu olmayınca, diğer insanların yaptığı gibi karısının üstüne kuma getirmek yerine “*anası emzikte ölen, babası da gurbette kaybolup giden Ruziye'yi evlat*” (s.32) edinir. Dr. Şerif'in, “*bir ev, bir bahçe, bir de araba almaya yetecek*” (s.218) miktardaki parayı borç olarak istediğinde: “*Öğle namazından sonra emrinde bil, doktor bey*” (s.218) diyerek, tereddüt etmeden vermeye karar verir. O, “*para, pul, mal, mülk kiminmiş? Benim miymiş?*” (s.33) diye düşündüğü için, iki yıllık alacağı olduğu köylülerden bile, onlar vermezse para istemez:

“(...) Biri gelir yıllık hesap kapanırken, şaşkın şaşkın; 'Yo be ağa; benim borcum daha bilem çoktu' der. Fakir de ona çıkışır; 'Hadi ordan cahal, vebale mi sokacan beni' diyerek hesabın üstüne bastıra bastıra bir çarpı çeker, sonra da kocaman eliyle defteri pat diye döver ve onu, çöplüğe fırlatır gibi, ardındaki rafa atar: 'Ne öfkeli oldün ben len oğlum? Hadi, hadi; kaveler benden olsun bakalım. Nasıl içerdin sen? Dadlı mıydı.' Haberini almıştır o: Adamcağızın ekinleri yarı yarıya mahvolmuş” (s.36)

Fakir Halit'in sahip olduğu servetini yukarıda ifade edildiği şekilde kullanması, Şehir Kulübü'nü dolduran kalabalık tarafından bir türlü anlaşılabilir. Bunun anlaşılması da mümkün değildir. Çünkü bu “aydın”lar keyifleri için kumar masalarında maaşlarının kat be kat fazlasını harcarken, kendi menfaat çerçevesini aşan hususlarda mümkün olduğu kadar tutumlu ve eli sıkı davranmaktadırlar. Prof. Dr. Sabri Ülgener, “İktisadî Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası”nı incelediği kitabında varlıklı insanın bu durumunu, çözülme devri zengininin hasisliği olarak ifade etmektedir (Ülgener 1991: 184).

Tarık Buğra romanda, Fakir Halit'teki bu duyarlılığın tam olarak anlaşılması için, “*Devleti kendi malları sayan ve onun kuvvetlerini hoyratça kullanan*” (s.40) aydınların yanı sıra, halkı kandırmaya çalışan esnafları da dikkatlere sunar. Bunların başında Ahilik öğretisinin tam tersi olarak, anlamdan yoksun çalışma alanında faaliyeti gösteren “Karcı Yusuf” yer almaktadır. Metinde karşıt güç olarak sunulan bu kahraman, daha “iyi(!)” kazanımlar elde edebilmek için siyasette de kendine yer bulmaya çalışır. Hayatındaki körleşme noktalarından kendini kurtaramamış insanların başında gelen Karcı Yusuf, metinde Fakir Halit'in düşünceleriyle şöyle anlatılır:

“Aralarında -hele- bir Karcı Yusuf denilen adam vardı ki, onu düşündükçe Fakir Halit'in tüyleri diken diken olurdu. İlkokulu bitirmekle övünen, bununla köylünün, zanaatkârların önünde hindiler gibi kabaran bu adam cin gibi kurnazdı. İşe, daha çocuk yaşta yaz aylarında dağdan eşekle getirdiği karları satarak başlamış, sonra

pazarcılık yapmış, köy köy dolaşmış yumurta, tavuk, bal, bulgur, buğday karşılığı kaput bezi, yazma, ayna, tarak, Yâsin cüzleri, namaz sûreleri, Hacı yağları gibi şeyler ile Kan Kalesi, Genç Osman, Şahmeran, Billur Köşk benzeri halk masalları ve destanları satarak daha gençliğinde kasabanın sayılı manifaturacı-larından birisi olup çıkmıştı.”(s.41)

Fakir Halit, bu zihniyette olan insanların “sofraya ele geçireceklerine, bunun için de -yetenek metenek düşünmeden, hak hukuk aramadan; sadece içlerini tutuşturan hırsa, oburluklarına bağlı- çorba tasına, börek tepsisine en yakın yeri” (s.41) işgal edeceklerine inanmaktadır. Fakir Halit bu endişesiyle, farklı bir yönünü de orta koymuş olur. Bu durum, milletin derdiyle dertlenme ve onların içinde buldukları sefaletten kurtulması için bir şeyler yapma düşüncesidir.

Himmeti Milleti Olan Fakir Halit Ve Yeniden Doğan İnsan: Dr. Şerif

Tanrının aldatılmayacağını çok iyi bilen Ahi kişi, halkın aldatılmasına da kesinlikle karşı durur (Anadol 2001: 65). Fakir Halit de ahilerdeki bu anlayışa yaklaşır ve çok partili sisteme geçme çabalarının yaşandığı günlerde, ülkenin tam bir “dönemeçte” olduğunu fark eder. Bu bilinçlenmeyle birlikte sık sık Dr. Şerif’e bir araya gelir, milletin ahvali üzerine uzun uzun sohbet ederler. Fakir’in en büyük korkusu “‘cahhah cessor olur’ meselince akli kıt, kafası boş, ama gözüpek” (s.171)lerin, memleketteki demokrasi şaşkınlığından faydalanarak, kendilerine devlet kademelerinde yer bulacak olmasıdır. Dr. Şerif, Fakir Halit’teki bu tavra hayran olmaktadır. O, devletin okutup yetiştirdiği “aydın”ların tam tersine milletin derdiyle dertlenmekte, onların problemlerine çareler düşünmektedir. Yazar, Fakir Halit’teki bu özelliğe şu cümlelerle dikkat çeker:

“Fakir’in derdi günü ‘bu milleti.’ Ama o, başkaları gibi ‘millet değil, illet’ demezdi. Sarıcı bir sevgisi vardı, köylünün kentlinin her çeşidine karşı.. en haytalarına, en itlerine, domuzlarına bile. Yan yana severdi onları da.. belliydi bu. ‘Onların ne vabali var doktor bey? Bi ışık tutan, yol gösterenleri mi olmuş?’ derdi ve ikide bir eklerdi: ‘Yemesini, içmesini bile bilmez onlar, yazık.’ Bu ‘yeme, içme’ yani beslenme meselesi doktora çok önemli gelmeye başlamışsa, işte Fakir’in o parmak basışları yüzündendir; dikkatini uyandıran, konuya bağlayan öğretmenleri, kitapları ile öğrenimi ve mesleği değil, Fakir’dir.” (s.144)

Fakir Halit’in bu çabası, Dr. Şerif’in, gündelik ve gelip geçici olandan sıyrılarak kendine yönelmesine hızla katkıda bulunur. Doktor artık, “kendinden utanıyor, dost geçindiklerinden ve ahbablıklarından utanıyor, hatta tanışlarından ve selamlaşmalarından utanıyor..girdiği çıktığı yerlerden, oturup kalktıklarından utanıyor(dur). Türkiye’nin bir dönemeçte olduğunu Fakir Halit’ten ve onun benzerlerinden”(s.172) öğreniyor olması onun bu utancını bir kat daha arttırmaktadır. O, bu utancın da vermiş olduğu “uyanıklık”la artık etrafına çok farklı bir gözle bakar. “Aydın” dediği okumuşların tüm bu gerçeklerden habersiz olarak yaşadıkları kendi kuyularındaki hayatları, artık onu ilgilendirmemektedir. Doktor artık, “gökyüzünden çok yeryüzüne bakmak ve baktığına başını çevirerek değil, bütün vücuduyla dönerek bakmak” (s.245) anlayışını bir sorumluluk olarak kabul etmekte, zamanın ve mekanın farkında olarak yaşamaktadır.

Dr. Şerif, geçirmiş olduğu bu değişim sayesinde, “persona”sıyla özdeşleşmez ve kendi biyografisini yaşamaktan kurtulur. C.G. Jung, bu durumu yaşayan insanlar için “yeniden doğuş” terimini kullanmakta ve bu hali bir “içsel yapının değişim”i olarak adlandırmaktadır. (Jung 2003: 53). Dr. Şerif böylelikle, toplumsallaşma sürecinin kendisine dayatmış olduğu ve insanın her yönüyle zedelendiği bir hayatı yaşamaktan kurtulmuş olur. Fakir Halit, Doktordaki bu “yeniden doğuş”un farkındadır. Ona, önlerindeki “dönemeç”in önemini: “‘böyünler kötü giderse yarınlar daha da kötü olma mı, doktor bey’” (s.173) diyerek anlatmaya çalışır ve içinde buldukları dönemin tablosunu şu şekilde çizer:

“Angara’dakiler hükümet bizim olsun da nası olursa olsun derler. İşleri güçleri yapcaz, etcez demekten öte gitmez. Din, iman, ezeni Arapça okutucez derler. Bi hükümet oluverseler, bi de ezeni Arapça okutuverseler memlekette bi tek namussuz, bi tek hırsız, hayırsız ne kalmayacak..buna inandırırılar yazık cahal milleti. Eee? Bunları kime dedirtebilirler? Belli işte..sen şinci deycen ki, millet bu ipsiz, sapsız heriflerin peşinden gider mi? Bak deyvereyim sana, doktorum; gider..hem de öyle bi gider ki, hiç bi düğün dernek bu gader şenlikli olmadıydı dersin. Bunalmış millet, yazık. Kefen bezi bulamadı..buğda beş guruş, şeker beş panginot. Şinci ki, köylünün, kentlinin nesi para eder, sebebini kime istersen sor, Demirkırat’tan bilecek; haşâ sümme haşâ, Allah’ı bile fırkacı yapıp çıktık işte.” (s.173)

Fakir Halit’in Dr. Şerif’e bunları söylemesi boşuna değildir. Onun tek derdi, “yüz şu kadar yıldan beri öz Devlet’lerince hurpalandı, ezilmekte, eciş bücüş edilmekte” (s.185) olan Türk insanının, artık tam manasıyla aydınlanmış insanlar tarafından yönetilmesidir. Bu noktada kurtuluşu yine Dr. Şerif gibi hakiki anlamda bir “aydın”dan beklemektedir.

Sonuç

Buraya kadar metinden hareketle dikkatlere sunmaya çalıştığımız Fakir Halit, “çalışma” ve “iş” faaliyetinin anlamını tam olarak kavramıştır. O bu yönüyle “anamlı çalışma alanı”nda hareket eder. Ahi kişinin özellikleriyle bire bir örtüşen davranışlar sergileyen Fakir Halit, gelip geçici olanın peşinde değildir. “Ontolojik” güvenliğini, diğer bir ifadeyle “huzur”u, sahip olduğu kazanımları ahiler gibi “hakkın hatırına halkın hizmetine sunarak” elde eder. Böylece o, her zaman ve mekanda maddî kazançları tüm değerlerin önüne koyan insanlar gibi silikleşip kaybolmaktan kurtulmuş olur. Fakir Halit, sergilemiş olduğu bu davranışlarıyla, hayatın sıradanlıklarından kurtulmak isteyen ve aydınlanmaya açık kişiler için de bir işaret fişeği görevini görür. O sadece kendisinin değil, bu tür insanların da “insanî öze”e yaklaşımlarına vesile olmuştur.

Kaynaklar

ALPER, Feridun (1993), *Tarık Buğra Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

ANADOL, Cemal (2001), *Türk İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

ÇAĞATAY, Neşet (Tarihsiz), *Ahlâkla Sanatın Bütünleştiği Türk Kurumu Ahilik Nedir?*, Ankara: Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu Yay.

ÇAĞIN, Sabahattin (1993), “Büyük Yazar 75 Yaşında “Dönemeçte” Romanındaki İnsanlar”, *Türk Yurdu*, C.13, s.57-59.

JUNG, Carl Gustav (2003), *Dört Arketip*, (çev. Z. A. Yılmaz), İstanbul: Metis Yay.

KAPLAN, Mehmet (1991), *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3, Tip Tahlilleri*, İstanbul: Dergah Yay.

MENGÜŞOĞLU, Takiyettin (1988), *İnsan Felsefesi*, Ankara: Remzi Kitabevi.

ÖZEL, İsmet (2000), *Faydasız Yazılar*, İstanbul: Şûle Yay.

RİFAT, Mehmet (1993), *Homo Semioticus*, İstanbul: Yapı Kredi Yay.

SOYKUT, Refik H. (1978), *Esnaf Kimdir?*, Ankara: Esnaf Araştırma ve Eğitim Merkezi Yay.

ŞAHİN, İbrahim (2000), “Türk Romanının Tarihî Gelişimi,” *Türk Yurdu*, Sayı: 153-154, s.45-65.

TEKİN, Mehmet (2001), *Roman Sanatı*, İstanbul: Ötüken Yay.

ÜLGENER, Sabri F. (1991), *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Der Yay.

YALÇIN, Alemdar (2003), *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı (1946-2000)*, Ankara: Akçağ Yay.

YALOM, Irvin (1999), *Varoluşçu Psikoterapi*, (çev. Z.İ. Babayiğit), İstanbul: Kabalcı Yay.

YILDIRIM, Suat (1998), *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, İstanbul: Zaman Yay.

WHITE, Jhon (2002), *Aydınlanma Nedir? "iç dünyanın keşfi"*, (çev. C. Erengil), İstanbul: Ayna Yay.